

WIKTOR CHORIEW
Rosyjska Akademia Nauk
Moskwa

Pamięci Jeleny Zacharowny Cybienko

17 września 2011 roku odeszła od nas Jelena Zacharowna Cybienko – wybitna sławistka, wychowawczyni kilku pokoleń rosyjskich polonistów. Jej przypada wielka zasługa stworzenia powojennej rosyjskiej polonistyki literaturoznawczej, której przewodziła przez wiele dziesięcioleci.

„Dla mnie bycie polonistą to nie tylko zawód, to część mojego życia duchowego”. Te słowa z wywiadu z J.Z. Cybienko dla polskiego czasopisma to nie przesada. Wszyscy, którzy znali Jelenę Zacharownę, dobrze wiedzą, że nie była po prostu polonistą, ale, można rzec, polonofilem pochłoniętym polską literaturą, której poświęciła całe życie; „ambasador kultury polskiej w Moskwie” – tak z wdzięcznością nazywają ją polscy koledzy.

Jelena Zacharowna urodziła się 2 stycznia 1923 roku w mieście Dietskoje Sielo (teraz Puszkín) pod Leningradem w rodzinie wojskowego. W 1940 ukończyła szkołę średnią w Leningradzie, a w 1945 filologię rosyjską w Moskiewskim Uniwersytecie Państwowym im. M.W. Łomonosowa. W 1944 na Uniwersytecie odtworzono Katedrę Filologii Słowiańskiej, która potrzebowała młodych utalentowanych specjalistów. Jelena Zacharowna, interesująca się polską kulturą jeszcze na studiach, wybrała aspiranturę o specjalności „literatura polska”. Studia doktoranckie (1945–1948) to lata zgłębiania polskiego procesu historycznoliterackiego i wytężonej pracy nad dysertacją poświęconą twórczości Bolesława Prusa. Odtąd już na zawsze życie Jeleny Zacharowny było związane z Wydziałem Filologicznym Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego – począwszy od roku 1948 przeszła ona wszystkie szczeble kariery naukowej: wykładowcy, starszego wykładowcy, docenta (od 1952), profesora (od 1972). W 1969 roku Jelena Zacharowna

obroniła rozprawę habilitacyjną pod tytułem *Polskiej socjalnyj roman 40–70-godow XIX wieka*. W 1993 r. otrzymała tytuł zasłużonego profesora Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego.

Jej działalność była wszechstronna. W ciągu wielu lat pracy na Wydziale Filologicznym MUP, Cybienko prowadziła liczne przedmioty ogólne i wykłady monograficzne poświęcone historii literatury polskiej i polsko-rosyjskim związkom literackim. Godny podziwu był jej zakres wiedzy, o czym świadczą m.in. tematyka jej wykładów monograficznych, obejmujących różne okresy literackie: *Twórczość Bolesława Prusa*, *Rozwój polskiej powieści w XIX wieku*, *Utwory Henryka Sienkiewicza*, *Droga twórcza Adama Mickiewicza*, *Polsko-rosyjskie związki literackie XIX-XX wieku*, *Polska proza współczesna...* Jelena Zacharowna wykladała na uniwersytetach zagranicznych: Białoruskim i Lwowskim, Warszawskim i Jagiellońskim, Śląskim i Toruńskim, na Uniwersytecie Humboldtów w Berlinie. Brała też udział w rozlicznych konferencjach rosyjskich i międzynarodowych, zjazdach, kongresach, sympozjach, była inicjatorką i organizatorką wielu z nich.

Pod jej kierunkiem obroniły swe prace dziesiątki studentów oraz ponad dwudziestu doktorantów. Udzielała konsultacji wielu przyszłym profesorom, jej uczniowie pracują w Moskwie i innych miastach Rosji, w Mińsku i Grodnie, w Gruzji i na Litwie.

Nie mniej doniosłe są osiągnięcia naukowe Jeleny Zacharowny. Jej fundamentalne monografie, rozdziały w podręcznikach uniwersyteckich i akademickich „historiach literatur”, liczne artykuły są nieocenionym wkładem w slawistykę rosyjską i światową. Na listę jej dzieł, poczynając od 1951 roku, składa się ponad 300 publikacji, z czego około 50 wydanych w Polsce, a także wydania w Niemczech i Jugosławii.

Zarysujmy pokrótce główne kierunki jej zainteresowań naukowych:

- Historia literatury polskiej XIX wieku. Wybitny wkład w badania nad polskim procesem historycznoliterackim wniosła fundamentalna monografia J. Z. Cybienko *Polskiej socjalnyj roman 40–70-godow XIX wieka*, wysoko ceniona w literaturoznawstwie polskim i rosyjskim. Liczni recenzenci podkreślali, że monografia, w której po raz pierwszy zostało przytoczonych wiele ważnych faktów historycznoliterackich, ma wielkie znaczenie nie tylko dla zrozumienia rozwoju literatury polskiej, ale także dla teorii prozy, a przede wszystkim powieści. Tego problemu dotyczą także liczne artykuły o twórczości B. Prusa, E. Orzeszkowej, H. Sienkiewicza, W. Reymonta i innych pisarzy, rozdziały przeglądowe i monograficzne w podręcznikach akademickich.

- Komparatystyka i polsko-rosyjskie związki literackie. Tutaj szczególnie przydała się wspaniała wiedza Jeleny Zacharowny z zakresu nie tylko polskiej, ale i rosyjskiej literatury, a także jej naukowa sumienność, podejście do faktów literackich niedopuszczające wniosków *a priori*. Skrupulatnie analizowane przez nią materiały o bezpośrednich kontaktach między pisarzami polskimi i rosyjskimi, zaczerpnięte z tekstów artystycznych i publicystycznych, z czasopism, gazet i archiwów, z listów i wspomnień, rozpatrywane są w perspektywie typologicznej, co nadaje badaniom szczególną wartość. Nowatorskimi w tej dziedzinie są takie dzieła J.Z. Cybienko, jak: *Iż istorii polsko-russkich literaturnych swiaziej XIX–XX wiekow*, prace *Osobiennosti polskoj i russkoj romantycznej prozy 30–40-ch godow XIX n.*, *Turgieniew i polskaja literatura*, *K. Balmont i polskaja literatura*, *Romany G. Sienkiewicza w russkich pieriewodach i kritiki*, *Roman Giennika Sienkiewicza „Quo vadis” i russkij czitatiel*. W ostatnich latach w pracach tego typu J.Z. Cybienko postawiła z gruntu nowy problem – wpływu polskich pisarzy na literaturę rosyjską: *Stanisław Przybyszewskiej i russkaja modernistskaja proza*, *Wzaimoswiazj polskoj i russkoj modiernistkoj prozy rubieża XIX i XX wiekow*. *Przybyszewskiej*, *Berent*, *Briusow*, *Biełyj*, *Tworczestwo Władysława Stanisława Reymonta w Rossii*.
- Problemy rozwoju współczesnej literatury polskiej; najważniejsze artykuły dotyczące tego zagadnienia, to: *Osobiennosti razwytija romana-epopiei w slawianskich literaturach poslednich let w kontiektie jevropejskogo romana*, „*Sława i chwala*” *Jarostawa Iwaszkiewicza i roman-epopieja w sowriemiennoj polskoj literaturie*, *Roman Jerzy Andrzejewskiego „Miesiwo” i polskaja „wozwraszczonnaja proza”*, „*Konrad Wallenrod*” *Adama Mickiewicza i sowriemiennoj polskoj roman*.

Z inicjatywy J.Z. Cybienko i przy jej bezpośrednim udziale powstało wiele ważnych prac zbiorowych tworzonych wspólnie przez slawistów rosyjskich i uczonych z Uniwersytetu Warszawskiego, są to m.in.: *Romantizm w slawianskich literaturach*, *Tradicii i nowatorstwo w slawianskich literaturach XX wieka*, *Russkaja i polskaja literatura konca XIX–naczała XX nn*.

Jelena Zacharowna niezwykle owocnie współpracowała z Instytutem Słowianoznawstwa Rosyjskiej Akademii Nauk od chwili jego założenia do końca swego życia. W Instytucie pracuje wielu jej wychowanków, ona sama brała aktywny udział w jego licznych pracach i publikacjach zbiorowych o historii, kulturze i literaturze Polski, w konferencjach i sympozjach, w pracach Rady do Spraw Dysertacji Instytutu, gościła na łamach czasopisma „Sławianowiedzenie”.

W XXI stuleciu, mimo zaawansowanego wieku, Jelena Zacharowna nadal była bardzo aktywna. Brała udział w serii prac Instytutu Słowianoznawstwa RAN poświęconych problematyce imagologicznej – wzajemnemu postrzeganiu się narodów w literaturze oraz kulturze Rosji i Polski; napisała wiele artykułów: *Russkaja literaturnaja kritika wtorej połowiny XIX-naczęła XX w. o russko-polskich odnoszenijach* (2000), *Obrazy russkich w polskoj literaturie wtorej połowiny XIX wieka* (2002), *Wosprijatije poemy A. Mickiewicza „Pan Tadeusz” w Rossii* (2007), *Roman B. Prusa „Kukła” i russkiej czitatiel* (2008), *Russkaja literatura w Polsce wo wtorej połowinie XIX wieka. Sostojanije izučzenija* (2009). Ostatnia jej publikacja wydana przez Instytut to artykuł *J. Słowackiej w russkich pieriwodach i kritikie (do konca XIX w.)* – ukazał się w 2011 roku w zbiorze *Juliusz Słowackiej i Rossija*.

Przez wiele lat J.Z. Cybienko kierowała pracownią naukowo-dydaktyczną Literatury Rosyjskiej we Współczesnym Świecie na Wydziale Filologicznym Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego, zajmując się problemami rosyjskiej literatury emigracyjnej oraz zagranicznej rusycystyki literaturoznawczej. Przez ponad 30 lat Jelena Zacharowna była zastępcą redaktora naczelnego czasopisma „Więstnik Moskowskiego uniwersitieta”, była też członkiem kolegium redakcyjnego przeglądowego czasopisma literaturoznawczego Instytutu Informacji Naukowej o Naukach Społecznych RAN.

Rola Jeleny Zacharowny w popularyzacji literatury polskiej w Rosji jest wyjątkowo doniosła. Wystarczy wymienić, że dzięki niej rosyjski czytelnik zapoznał się w pełni z twórczością polskich klasyków realizmu, takich jak Prus, Orzeszkowa i Sienkiewicz. Wydane w Rosji dzieła zebrane Prusa (w 5 i 7 tomach) i Orzeszkowej (w 5 i 6 tomach) były w jej wyborze i opatrzone jej wstępem. Ta wybitna badaczka była też członkiem kolegium redakcyjnego dziewięciotomowego wydania dzieł zebranych Sienkiewicza oraz autorką artykułów i komentarzy w tomach tego wydania. Napisała też wiele wstępów do innych opublikowanych w Rosji utworów polskich pisarzy różnych epok.

Niestrudzona działalność J.Z. Cybienko w zakresie badania, nauczania i popularyzacji polskiej literatury w Rosji przyniosła jej zasłużoną popularność i szacunek w szerokich kręgach sławistów nie tylko w Rosji i w Polsce, ale i w wielu innych krajach. Artykuły o niej znajdziemy w encyklopediach ogólnych i kompendiach literackich wydawanych w Polsce i w Rosji.

Za zasługi dla kultury polskiej Jelenę Zacharownę nagrodzono jednym z najwyższych polskich odznaczeń – Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej (1999) oraz innymi orderami i medalami, w tym medalem Mickiewicz-Puszkina (2001). Jelena Zacharowna łączyła wielką erudycję, niezwykle pracowitość, wysokie wymagania wobec

siebie i talenty organizatorskie ze szczodrością duszy, życzliwością i gotowością niesienia pomocy, z autentycznym zainteresowaniem drugim człowiekiem. Wiedzą o tym dobrze nie tylko jej liczni przyjaciele i uczniowie w Rosji, ale i przyjeżdżający do Moskwy polscy naukowcy, dla których drzwi jej domu zawsze były otwarte.

Świetlana pamięć o Jelenie Zacharownie Cybienko, wspaniałym uczonym i wspaniałym człowieku, na zawsze pozostanie w naszych sercach.

*Przełożyła z języka rosyjskiego Irina Titova
Przekład przejrzała Jaśmina Puchała*